

Mannréttindaskrifstofa Íslands

Laugavegi 7 - 101 Reykjavík.

Sími /Tel: 552 2720 - Fax: 552 2721 –

Slóðir: www.mannrettindi.is og www.humanrights.is

Netfang: icehr@humanrights.is

U M S Ö G N

MANNRÉTTINDASKRIFSTOFU ÍSLANDS

UM FRUMVARP TIL LAGA UM BREYTING Á LÖGUM UM MEÐFERÐ OPINBERRA MÁLA, NR. 19/1991.

Mannréttindaskrifstofa Íslands (hér eftir MRSÍ) hefur farið yfir ofangreint frumvarp til laga um breyting á lögum um meðferð opinberra mála nr.19/1991 (hér eftir OPL) með hliðsjón af mannréttindaákvæðum íslensku stjórnarskrárinnar, nr. 33/1944, Mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994 (hér eftir MSE) og alþjóðasamningi um borgaraleg og stjórnámálaleg réttindi (hér eftir ABS), sem fullgiltur var af Íslands hálfu hinn 22. ágúst 1979.

MRSÍ telur ákvæði 3. gr. frumvarpsins (breyt. á 1. mgr. 72. gr. OPL) um heimild til að taka skýrslur upp á hljóðband, myndband eða mynddisk gott skref til að tryggja bæði rannsóknaraðilum og sakborningum að unnt sé að staðfesta þannig það sem fram kemur við yfirheyrslur. Tillagðar breytingar á greinum OPL nr. 43 og 59 telur MRSÍ hinsvegar skref aftur á bak, að því er varðar réttaröryggi sakaðra manna og afskaplega vafasama hina opnu símahlerunarheimild, sem fyrirhugað er að setja í 87. grein laganna - enda er þar um að ræða verulega skerðingu á persónufrelsi. Verði það ákvæði samþykkt er brýnt að mati MRSÍ að gera sérstakar ráðstafanir gegn því að heimildin verði misnotuð.

Þá getur MRSÍ ekki látið hjá líða að lýsa furðu sinni á því hversu takmarkaðan rökstuðning er að finna í greinargerðinni með frumvarpinu fyrir svo alvarlegum skerðingum réttinda sem þar eru lagðar til.

Hér á eftir verður farið yfir greinar frumvarpsins og gerðar við þær stuttar athugasemdir, hverja fyrir sig.

1. gr.

Aðgangur verjanda að endurritum rannsóknarskjala er meðal þeirra atriða, sem fræðimenn telja brýnan þátt í því sem kallast “fair trial “ eða réttlát málsmeðferð, sbr. 70. gr. stjórnarskrárinnar og 6. gr. MSE, sbr. lög nr. 62/1994 - svo og 14. gr. ABS. Með lögum nr. 36/1999 var sett sú regla, að lögreglan gæti haldið gögnum frá verjendum í eina viku frá því þau urðu til eða komust í vörslur hennar – og þann frest gat dómari lengt í þrjár vikur - en samkvæmt frumvarpinu

eru þessi tímamörk afnumin; þar segir ekkert um hversu lengi lögregla geti haldið gögnum frá verjanda. Verður þetta að teljast óviðunandi skerðing á möguleikum verjanda til að undirbúa málsvörn og á jafnræði málsaðila fyrir dómstólum sem er ein af meginreglum sakamálaréttarfars skv. skýringum fræðimanna á 6. gr. MSE. Jafnvel þótt í ákvæðinu sé áskilið, að unnt sé að bera synjun lögreglu undir dómara er ljóst, að það ber í sér hættu á óeðlilegum tögum á störfum verjanda - sem hlýtur að teljast skerðing á rétti sakbornings til réttlátrar málsmeðferðar.

Skv. b – lið 3. mgr. 6. gr. MSE á sakborningur rétt á því að fá nægan tíma og aðstöðu til að undirbúa vörn sína og er lítið svo á, skv. niðurstöðum í ýmsum málum hjá Mannréttindadómstólum í Strassborg, að í því felist, að sakborningur – eða að minnsta kosti verjandi hans – eigi rétt á því að fá – eftir að ákæra hefur verið birt – aðgang að öllum gögnum sem fram koma við rannsókn málsins. Sé gögnum haldið fyrir verjanda er hann sviptur “aðstöðu” til að undirbúa vörn sakborningsins sem skyldi. Hann á ekki að þurfa að sækja þennan rétt til gagnanna til dómara hverju sinni. MRSÍ mótmælir því þessu ákvæði.

2. gr.

MRSÍ telur að vissu leyti skiljanleg þau sjónarmið, sem búa að baki þeim breytingum sem lagðar eru til á 59. gr. OPL en telur engu að síður að þær bjóði heim misbrestum í málum sakaðra manna. Hefði að mati MRSÍ verið ástæða til frekari reifunar á röksemdum fyrir þeim í greinargerðinni. Þar kemur t.d. ekkert fram um tíðni eða alvarleika tilvika þar sem vitnum eða aðstandendum þeirra hefur verið ógnað; hvort þess séu staðreynd dæmi, að ætla hafi mátt að líf eða öryggi vitna og/eða aðstandenda þeirra hafi verið í hættu.

Það á að vera ein af grundvallarreglum réttarfars í opinberum málum, að sakborningar geti spurt vitni jafnt sem saksóknari. Í d – lið 3. mgr. 6. gr. MSE segir reyndar, að hver sá, sem borinn er sökum um refsiverða háttsemi skuli fá að spyrja eða láta spyrja vitni, sem leidd eru gegn honum, sem er talið þýða, að sakborningur eigi etv ekki rétt á að spyrja vitni sjálfur heldur sjái verjandi hans um það; hinsvegar hafi hann heimild til að ráðgast við verjanda sinn um hvers spyrja skuli.

Mannréttindadómstóllinn í Strassbourg hefur lagt mikla áherslu á jafnræði í sakamálum og jafnar aðstæður til sóknar og varnar en þó talið, að í tilteknum tilvikum sé vitnavernd/vitnaleynd réttlæt看leg. Slíkar undantekningar verði þó að túlka þröngt og gera þá kröfu, að sakfelling verði ekki byggð á slíkum vitnisburði eingöngu.

Því er meginreglan afdráttarlaust sú, að sakborningur geti fylgst með vitnaleiðslum og á ekki að víkja frá henni nema í brýnum tilvikum. Því jafnvel þótt verjandi fái að vera spyrja vitni, sem nýtur leyndar, kemur það ekki í sama stað niður, þar sem sakborningur sjálfur gæti séð ástæðu til að “spyrja eða láta spyrja” vitnið einhvers sem skiptir máli en verjanda kemur ekki í hug.

3. gr.

MRSÍ fagnar þessu ákvæði sem fyrr segir og telur það skref í átt til framfara. Hinsvegar þarf að búa svo um hnútana að ekki sé unnt að breyta þessum sönnunargögnum (t.d. “editera” með klippingum). Taka ber fram - vegna þess sem

áður sagði um greinargerðina með frumvarpinu - að sá hluti hennar, sem fjallar um 3. grein þess er vel ásættanlegur.

4. gr.

Með vísan til umsagnar um 1. gr. fellst MRSÍ ekki á þetta ákvæði.

5. gr.

Engar athugasemdir út af fyrir sig, sjá þó aths. við 6. gr. frv.

6. gr.

MRSÍ telur, að hér sé farið út á afar hættulega braut og gengið býsna langt í að skerða persónufrelsi manna, sem kveðið er á um í 71. gr. íslensku stjórnarskrárinnar og 8. gr. Mannréttindasáttmálans. Hinsvegar er skiljanlegt – með hliðsjón af breyttri símatækni og símvenjum – að þörf kunni að vera á slíku úrræði við rannsókn mála.

Því miður er það svo, að símahlerunum hefur víða verið misbeitt þar sem heimild á borð við þessa er fyrir hendi og er engin ástæða til að útiloka að hætta geti verið á því hér á landi sem annarsstaðar. Sú spurning hlýtur því að vakna með hverjum hætti helst mætti koma í veg fyrir hugsanlega misnotkun.

Persónuvernd hefur þegar lagt fram tillögu í þeim efnum, sem hefur þó ekki fengið undirtektir þar sem sú tilhögun, sem þar er lögð til, gæti tafið rannsókn. Enda þótt segja megi, að það sé ekki hlutverk MRSÍ að gera tillögur um efni laga, skal sú hugmynd sett hér fram, hvort skylda mætti viðkomandi síma - eða fjarskiptafyrirtæki til að tilkynna allar símahleranir til Persónuverndar, sem sæi síðan um að tilkynna viðkomandi aðilum eftir á hvaða símar hafi verið hleraðir. Þannig yrði tryggt, að hlutlaus aðili hefði með höndum eftirlitshlutverkið fremur en dómsmálaráðuneytið sem er svo tengt lögregluvaldinu.

Í viðtali við Hörð Jóhannesson, yfirlögregluþjón, hefur komið fram, að hann telji að heimild ákvæðisins yrði eingöngu beitt gegn aðilum, sem þegar hefðu sætt símahlerunum skv. heimild dómara, en skiptu um síma eftir hentugleikum til að forðast hlerun enda – eins og segir í greinargerðinni með þessu ákvæði – kveður úrskurður um símahlustun á um samtali við tiltekið símanúmer eða tiltekið fjarskiptatæki en ekki símtöl ákveðins aðila í ótilteknum sínum. Sé þessi tilgangur ákvæðisins væri etv réttara að breyta þessu ákvæði í þá veru fremur en að setja svo viðtæka heimild sem hér er gert.

Reykjavík 4. maí 2004.

F.h. Mannréttindaskrifstofu Íslands

Margrét Heinreksdóttir.

